

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พื้นที่สูงมีลักษณะเป็นพื้นที่ภูเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไป ทุรกันดาร ห่างไกลจากเขตเมือง ครอบคลุมพื้นที่ 67.22 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ภาคเหนือ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวเขา 15 ชชาติพันธุ์ ประกอบด้วย กะเหรี่ยง ม้ง ลาหู่ อาข่า ลัวะ เมี่ยน ลีซู ดาราอั้ง ไทยใหญ่ จีนฮ่อ ขมุ ถิ่น ไทยลื้อ มอญ และคนไทยพื้นเมือง จำนวน 4,148 กลุ่มบ้าน ประชากรรวมทั้งสิ้น 940,494 คน ร้อยละ 87 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีฐานะยากจน การเข้าถึงบริการของรัฐในด้านการศึกษา สาธารณสุข การคมนาคม การสื่อสาร สวัสดิการของรัฐ และการเรียนรู้วิทยาการปัจจุบันเป็นไปอย่างจำกัด ส่งผลให้ประชาชนบนพื้นที่สูงต้องประสบกับความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ ทั้งในด้านกายภาพ รายได้ ฐานะทางสังคม และโอกาสในการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2548 มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนบนพื้นที่สูง มีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี ดำเนินงานภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 44 แห่ง ครอบคลุม 616 กลุ่มบ้าน ใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 293,501 คน การดำเนินงานในระยะแรกมุ่งเน้นการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนนําร่องให้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิต ด้วยการปรับเปลี่ยนการผลิตจากเกษตรเชิงเดี่ยวสู่เกษตรผสมผสาน จากเกษตรเพื่อยังชีพสู่การประกอบธุรกิจเกษตร ด้วยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวงและวิทยาการปัจจุบัน ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรนําร่องสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ต่อปีเพิ่มขึ้นจาก 31,126 บาท ในปี พ.ศ. 2547 (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2550) เป็น 193,037.91 บาท ในปี พ.ศ. 2562 (มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2563) พร้อมทั้งได้สร้างผู้นำเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรด้วยฐานความรู้ ตลอดจนสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของชุมชนได้

แนวทางการดำเนินงานในระยะต่อไปของ สวพส. มุ่งเน้นการกระจายการพัฒนาให้ครอบคลุมกลุ่มประชากรและชุมชนบนพื้นที่สูงเป้าหมายอย่างทั่วถึง ด้วยกลไกเครือข่ายการเรียนรู้จากผลสัมฤทธิ์ของชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่มีการพัฒนาในระดับดีมาก-ดีเยี่ยม จำนวน 150 แห่ง อย่างไรก็ตามปัจจุบันเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีที่การเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร ความรู้เป็นไปอย่างรวดเร็วและทันเหตุการณ์ โดยการเรียนรู้ในชั้นเรียนหรือการเรียนรู้ผ่านกลไกการส่งเสริมแบบเดิมของ สวพส. เพียงอย่างเดียวอาจไม่สามารถดำเนินการได้หรือไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันทั่วถึง ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลที่รวดเร็วอาจทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงหรือกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสยิ่งถูกกีดกันจากการพัฒนา

และการเข้าถึงบริการหรือสวัสดิการของภาครัฐ เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความรู้และการเรียนรู้ได้กลายเป็นสินทรัพย์ที่สำคัญทั้งในระบบการผลิตและการปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาชุมชนจึงควรมุ่งเน้นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ให้สามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยคำนึงถึงมิติการเรียนรู้สิ่งใหม่ (learn) การเรียนรู้สิ่งที่รู้ด้วยมุมมองใหม่จากการเติมความรู้ที่จำเป็น (relearn) และการทิ้งความรู้ที่ไม่จำเป็น (unlearn) อันจะเป็นการสร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำด้านความรู้ที่จะไม่ทำให้คนที่ยากจนที่สุดถูกทิ้งไว้ข้างหลังจากการพัฒนา

ทั้งนี้ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 เกษราภร ศรีจันทร์ และคณะ ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเครือข่ายทางสังคมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 ชุมชน ได้แก่ (1) บ้านใหม่ โครงการฯ วังไผ่ (2) บ้านปางแก โครงการฯ ถ้ำเวียงแก้ว และ (3) บ้านน้ำแบ่ง โครงการฯ น้ำแบ่ง จากการศึกษาได้จำแนกหมวดความรู้เบื้องต้นที่จำเป็นต่อการยกระดับการเรียนรู้ของชุมชน 6 หมวด ได้แก่ การปลูกและดูแลพืช การจัดการคุณภาพผลผลิต การตลาด การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การลดความเสี่ยง และการพัฒนาดตนเอง พร้อมทั้งได้วิเคราะห์และแบ่งองค์ประกอบการเรียนรู้ของชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง 4 มิติ ประกอบด้วย (1) ผู้เรียนรู้ที่มีคุณลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ (2) หลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน (3) สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ทุกที่และทุกเวลา (4) ความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่และการเรียนรู้เรื่องเดิมแต่ในมุมมองใหม่ ซึ่งพบว่าทั้ง 3 ชุมชน ผู้เรียนมีความเป็นผู้ใฝ่รู้และมีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่หรือมุมมองใหม่อยู่ในระดับปานกลางถึงมาก มีหลักสูตรการเรียนรู้ในระดับน้อยและสภาพแวดล้อม/ความพร้อมของเทคโนโลยีอยู่ในระดับน้อยถึงปานกลาง ดังนั้นในปีงบประมาณ พ.ศ. 2565 จึงเน้นการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรหรือเครื่องมือในการยกระดับการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูงตามองค์ประกอบทั้ง 4 มิติ รวมถึงทดสอบกระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับภูมิสังคมในการใช้ความรู้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองและท้องถิ่น รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นที่สูงให้สามารถบริหารจัดการภายใต้สภาวะวิกฤต ปรับรูปแบบการประกอบอาชีพภาคการเกษตรที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และสามารถนำไปสู่การดำรงชีพได้อย่างยั่งยืน อันจะเป็นการกระจายโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม ลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และการเข้าถึงบริการของรัฐในกลุ่มประชากรบนพื้นที่สูง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนแห่งสหประชาชาติ (SDGs)

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและทดสอบกระบวนการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูงที่เหมาะสมกับภูมิสังคม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

(1) การศึกษารูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนเป้าหมาย เช่น การเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน การเรียนรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยีดิจิทัล การเรียนรู้จากสื่ออื่นๆ เป็นต้น

(2) การสำรวจและประเมินความพร้อมของชุมชนในการพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4 มิติ ดังนี้

- ผู้เรียนรู้ที่มีคุณลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้
- หลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน
- สภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ทุกที่และทุกเวลา
- ความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่และการเรียนรู้เรื่องเดิมแต่ในมุมมองใหม่

(3) การกำหนดหลักสูตรและเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับทดสอบกระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ในชุมชนเป้าหมาย

1.4 ระยะเวลาดำเนินงาน

ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2564 ถึง 30 กันยายน 2565